ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μακεδονικά

Τόμ. 10, Αρ. 1 (1970)

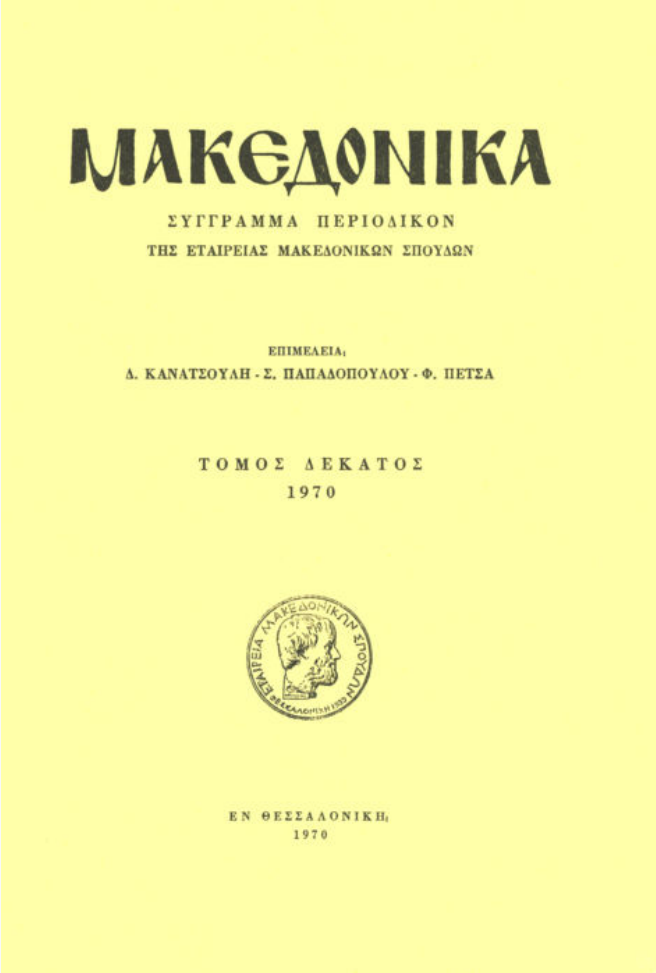
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑι
Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ - Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - Φ. ΠΕΤΣΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ
1970

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗι
1970

Κωνσταντίνου Δ. Καλοκύρη, Προέλευσις των βυζαντινών μνημείων του γεωγραφικού χώρου της Μακεδονίας, της Σερβίας και της Βουλγαρίας. Η συμβολή της τέχνης εις την αλήθειαν

Θωμάς Μ. Προβατάκης

doi: 10.12681/makedonika.808

Copyright © 2014, Θωμάς Μ. Προβατάκης

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Προβατάκης Θ. Μ. (2015). Κωνσταντίνου Δ. Καλοκύρη, Προέλευσις των βυζαντινών μνημείων του γεωγραφικού χώρου της Μακεδονίας, της Σερβίας και της Βουλγαρίας. Η συμβολή της τέχνης εις την αλήθειαν. *Μακεδονικά*, *10*(1), 319–320. https://doi.org/10.12681/makedonika.808

Κωνσταντίνου Δ. Καλοκύρη, Προέλευσις τῶν βυζαντινῶν μνημείων τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς Μακεδονίας, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. Ἡ συμβολὴ τῆς τέχνης εἰς τὴν ἀλήθειαν, Θεσσαλονίκη 1970, 8ον, σελ. 52+41 πίνακες.

Αἱ τελευταίως πυκνούμεναι ἐκδόσεις τῶν ὁμόρων λαῶν περὶ τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας καὶ οἱ διὰ τούτων ἐπιδιωκόμενοι σωβινιστικοὶ σκοποί, ἡ ὅλη κίνησις τῶν Σκοπίων, διὰ τῆς ὁποίας θυσιάζεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια εἰς τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα, ἡ προσπάθεια ἀντικαταστάσεως τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἐκ τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Βουλγαρίας δι' ἑτέρων βουλγαρικῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐμφανίσεώς των ὡς βουλγαρικῶν ἔργων καὶ τὸ ἐκ παραλλήλου ἄκρως διαφορετικὸν περὶ τῆς προελεύσεως τῶν μνημείων τούτων συμπέρασμα, τὸ προκῦπτον ἐκ τῆς ἐρεύνης, μελέτης καὶ συγκρίσεως αὐτῶν πρὸς τὰ μνημεῖα τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου, ὡδήγησαν τὸν ἀρχαιολόγον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνον Δ. Καλοκύρην εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ ὡς ἄνω βιβλίου, τὸ ὁποῖον ἐχαιρετίσθη μετὰ πολλῆς χαρᾶς ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τῆς χώρας μας καὶ πολλοὺς τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Τὸ ὅλον ἔργον ὁ συγγρ. διαιρεῖ εἰς τρία μέρη:

Τὸ πρῶτον τμῆμα τὸ ἐπιγράφει: Τὰ μνημεῖα καὶ ἡ περὶ προελεύσεως αὐτῶν συζήτησις. Εἰς τοῦτο (σ. 11-23) ὁ συγγρ. θέτει κατ' ἀρχὴν τὸ πρόβλημα καὶ διευκρινίζει ἐσθι θὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν ζωγραφικὴν τῶν μνημείων διότι ἐξ ἀφορμῆς ταύτης ἐτέθη τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς των. Ἀκολούθως τοποθετεῖ τὰ τοπικὰ καὶ χρονικὰ ὅρια τῶν ἐξετασθησομένων μνημείων καὶ μνημονεύει ταῦτα ὡς ἑξῆς: α) Μνημεῖα τῆς Νοτίου Μακεδονίας, ἤτοι τῆς Θεσσαλονίκης (9-14ου αἰ.), τῆς Βεροίας (13-14ου αἰ.), τῶν Σερρῶν (12ου αἰ.), τῆς Καστορίας (10-15ου αἰ.), τῶν Σερβίων (12ου αἰ.), τοῦ Ἁγίου Ὄρους (14ου αἰ.), καὶ τῆς Πρέσπας (11-15ου αἰ.). β) Μνημεῖα τῆς Γιουγκοσλαβίας ἀπὸ τοῦ 11ου ἕως τοῦ 15ου αἰ. (Ἁγία Σοφία Ἀχρίδος, Ἅγιος Γεώργιος εἰς Kurbinovo, Ἅγ. Γεώργιος εἰς Nerezi, Θεοτόκος Studenića, Mileševa, Sopoćani, Gradać, Ἅγ. Ἀπόστολοι τοῦ Peć, Ἅγ. Κλήμης εἰς Ἀχρίδα, Arilje, Ἅγ. Νικήτας πλησίον τῶν Σκοπίων, Ἅγ. Δημήτριος τῆς μονῆς Peć, Staro Nagoričino, Studenića, Cracaniča, Dečani, Lesnovo, Matejća, Marco Monastir, Kalenić καὶ Manasija) καὶ γ) Μνημεῖα τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τοῦ 12-14ου αἰ. (Baćkovo, Ἅγ. Δημήτριος Τυρνόβου, Bojana, τὰ περὶ τὸν λόφον Crapezitra ναῦδρια, Zamen, Grkvata (Ivanovo), Kremicovci καὶ Poganovo). Μετὰ ταῦτα ἀφοῦ ἐπικαλεσθῇ τοὺς σπουδαιοτέρους ἐρευνητὰς τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῆς βαλκανικῆς τέχνης (G. Millet, Ch. Diehl, T. Rice, A. Grabar), οἱ ὁποῖοι συνδέουν τὰ ὡς ἄνω μνημεῖα πρὸς τὰ καλλιτεχνικὰ κέντρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναγράφει τοὺς Βουλγάρους P. Milioukof, B. Filov, Mavrodinov καὶ Mijatev, τὸν Ρῶσσον ἱστορικὸν τῆς βυζαντινῆς τέχνης Lazarev καὶ τοὺς Γιουγκοσλάβους S. Radojčić καὶ M. Ljubinković, οἱ ὁποῖοι ἀντιθέτως προσπαθοῦν νὰ συνδέσουν τὰ ὡς ἄνω μνημεῖα μὲ τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκονται, ἤτοι μὲ τὴν παράδοσιν τῶν πρώτων ἡγεμόνων των, ἐπικαλούμενοι δῆθεν τεχνοτροπικὰς καὶ χρονολογικὰς προϋποθέσεις. Πρὸς τούτοις προσθέτει καὶ τὴν παλαιοτέραν χρονικῶς γνώμην τοῦ V. Petković, ὁ ὁποῖος δέχεται ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ὑπογράφουν τὰς τοιχογραφίας οἱ δημιουργοί των, ὅπως συνηθίζεται εἰς τὴν Δύσιν. Τὰς γνώμας ταύτας τῶν Σλάβων ἐρευνητῶν ἀποκρούει εἰς μίαν ἑκάστην παράγραφον ὁ καθηγητὴς Κ. Δ. Καλοκύρης ὡς βασιζομένας εἰς ἐσφαλμένας χρονολογήσεις καὶ ἀντιτιθεμένας εἰς τὰς ἰδίας σερβικὰς πηγάς. Τὴν γνώμην τοῦ Petković ἀπορρίπτει δι' ἀντιπαραδειγμάτων, τὴν ὅλην δὲ θέσιν του ἐνισχύουν καὶ αἱ προστιθέμεναι ἀκολούθως γνῶμαι τῶν κυριωτέρων Γιουγκοσλάβων βυζαντινολόγων (R. Ljubinković καὶ V. J. Djurić), οἱ ὁποῖοι, ὄντες ἀμερόληπτοι, ἀντικειμενικοὶ καὶ νηφάλιοι, ἐξαίρουν τὸν πρωταρχικὸν ρόλον τῆς

Θεσσαλονίκης καὶ γενικώτερον τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν προέλευσιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν μνημείων των.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος (σ. 25-37), τὸ ὁποῖον ἐπιγράφει «Εἰκονογραφικαὶ καὶ τεχνοτροπικαὶ συσχετίσεις τῶν ἐξεταζομένων μνημείων» ἐπιχειρεῖται ἡ ἐκτίμησις τῆς καταγωγῆς τῶν ὡς ἄνω μνημείων κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χαρακτῆρος τῆς ζωγραφικῆς των. Συγκρίνει μεμονωμένας παραστάσεις ἢ σύνολα ἱστορήσεων μεταξὺ τῶν μνημείων τῆς Γιουγκοσλαβίας ἢ τῆς Βουλγαρίας μὲ ἄλλα τῆς Μακεδονίας, ὡς π.χ. Ἐπιτάφιος Θρῆνος Nerezi - Ἐπιτάφιος Ἁγ. Ἀναργύρων Καστορίας, Resava - Ἅγ. Ἀπόστολοι Θεσσαλονίκης, Ἁγ. Σοφία Ἀχρίδος - Ἁγ. Σοφία Θεσσαλονίκης καὶ Παναγία Χαλκέων, Ἅγ. Νικόλαος Kurbinovo - Ἅγ. Ἀνάργυροι Καστορίας, Ἅγ. Κλήμης Ἀχρίδος ἢ Staro Nagoričino ἢ Ἅγ. Νικήτας - Πρωτᾶτον ἢ Ἅγ. Εὐθύμιος ἢ Ἅγ. Νικόλαος ὁ Ὀρφανός, Studenića - Μητρόπολις Καλαμπάκας κ.ἄ. Αἱ ἀνωτέρω συγκρίσεις καὶ τὰ ἄλλα εἰκονογραφικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ συγγρ. βεβαιώνουν τὴν Θεσσαλονίκην ὡς κέντρον ἀκτινοβολίας τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς εἰς ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν καὶ τὰ Βαλκάνια. Καταλήγει εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ὅτι τὸ ἀνατολικὸν καλλιτεχνικὸν ρεῦμα ἐρχόμενον ἐκ Καππαδοκίας, Κύπρου, Ρόδου, Κρήτης, Πελοποννήσου, Ἀττικῆς κ.λ.π. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην προωθήθη ἀκολούθως πρὸς Βορρᾶν διὰ τῆς πόλεως ταύτης.

Εἰς τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τὸ ἐπιγραφόμενον «Οἱ Ἕλληνες ζωγράφοι τῶν μνημείων τῆς Σερβίας-Βουλγαρίας» (σ. 39-45) κάμνει λόγον τόσον διὰ τοὺς ἀπολύτως ἐξηκριβωμένους Ἕλληνας καλλιτέχνας τῶν μνημείων, ὡς π.χ. Μιχαὴλ καὶ Εὐτύχιον Ἀστραπᾶν (Ἅγ. Κλήμης κ.λ.π.), Ἰωάννην Ἰβηρόπουλον (Backovo), Ἰωάννην (Ἅγ. Δημήτριος τοῦ Ρεć κ.ἄ.) ὅσον καὶ διὰ τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ὑπογραφὰς τῶν τοιχογραφιῶν, ὡς π.χ. τοῦ Kurbinovo, Studenića, Cracanića, Matejika, Lesnovo κ.ἄ.

Συμπεραίνων τὴν ἔρευνάν του ὁ καθηγητὴς Κ. Δ. Καλοκύρης συνοψίζει τὰ συμπεράσματά του (σ. 44-45), κατὰ τὰ ὁποῖα τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα, τὰ εὑρισκόμενα εἰς τὴν γεωγραφικὴν περιοχὴν τῆς Μακεδονίας καὶ εἰς τὰς χώρας Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν προϋποθέτουν τέχνην ἀκτινοβολοῦσαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, προελθοῦσαν δὲ κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ καλλιτεχνικοῦ κέντρου τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ ἰδία ἡ ζωγραφική των. Εἰς τὴν πόλιν δὲ αὐτὴν ἢ εἰς τοὺς ἐξ αὐτῆς ὁρμωμένους ἐμαθήτευσαν οἱ ἁγιογράφοι τῶν ὁμόρων ὀρθοδόξων λαῶν.

Τοῦ κειμένου ἀκολουθοῦν 41 πίνακες, οἱ ὁποῖοι ἐπιβεβαιώνουν τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ συγγραφέως.

Οὔτε ἁπλῆ καὶ εὔκολος, οὔτε συνήθης καὶ ἀσήμαντος εἶναι ἡ ἀπόδειξις τῆς προελεύσεως τῶν βυζαντινῶν μνημείων τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς Μακεδονίας, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας ἐκ τῶν δύο καλλιτεχνικῶν κέντρων, βασιλευούσης καὶ συμβασιλευούσης. Εἶναι ἐξαιρετικῶς μὲν πολύπτυχος, ἐπιστημονικῶς δὲ καὶ ἐθνικῶς ἄκρως σημαντικωτάτη. Μὲ τὴν βασικωτέραν δὲ πτυχὴν τοῦ ὅλου θέματος, ἤτοι μὲ τὴν ζωγραφικὴν τῶν ἐξετασθέντων μνημείων ἀσχοληθεὶς ὁ καθηγητὴς Κ. Δ. Καλοκύρης ἀπέδειξε δι' ἀδιασείστων στοιχείων (τεχνοτροπία, πηγαί, συγκρίσεις, ἐπιγραφαί, ὑπογραφαί) τὴν ἑλληνικὴν καταγωγήν των. Διὰ τῆς ἀκριβολόγου δηλ. καὶ εὐστόχου διατυπώσεώς του, τῆς ἐξετάσεως ὅλων τῶν πλευρῶν τῆς εἰκονογραφίας τῶν ὡς ἄνω μνημείων, τῆς ἀναλύσεως καὶ συγκρίσεως τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῆς παραθέσεως τῶν φωτογραφιῶν ἀπέδειξε τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Θεσσαλονίκης προέλευσιν τῶν ἐξετασθέντων μνημείων καὶ ἀπέρριψε παραλλήλως τὰς μονομερεῖς καὶ σωβινιστικὰς ἀπόψεις τῶν Σλάβων ἐρευνητῶν, τὰς ὁποίας καὶ παρέδωσεν ἐξηλεγμένας πλέον εἰς τὴν διεθνῆ κριτικήν. Κυριώτερον δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐργασίας τοῦ καθηγητοῦ Κ. Δ. Καλοκύρη εἶναι ὅτι ἀποδεικνύει ὅσα λέγει κατὰ τρόπον ἁπλοῦν καὶ ἄκρως πειστικόν, προϋποθέσεις ἐντελῶς ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἐκπόνησιν τοιούτων σπανιζουσῶν ἐρευνῶν.

ΘΩΜΑΣ Μ. ΠΡΟΒΑΤΑΚΗΣ